

STUDENTSKÉ PŘÍSPĚVKY

Prosazení vůdcovského principu ve státním aparátu Třetí říše

Jaromír Tauchen*

1. POJEM VŮDCOVSKÝ PRINCIP

Národně socialistické Německo (1933–1945) je v literatuře často označováno jako vůdcovský stát. K jádru národně-socialistické ideologie patřily tři principy: vůdcovský princip, princip zvláštního zákonodárství a princip jednoty strany a státu. Nejdůležitější z nich byl tzv. „vůdcovský princip“ (*Führerprinzip*), který byl chápán jako osobní vztah založený na věrnosti a poslušnosti. Zasahoval do všech oblastí společenského života a byl vnucen všem společenským sférám.¹ Celý německý národ od ústředních státních orgánů až po rodinu byl reprezentován v osobě „Vůdce“, který disponoval neomezenou mocí jak právně tak i ve skutečnosti. Poté co se Hitler v roce 1926 stává prvním předsedou NSDAP, došlo k prosazení vůdcovského principu nejprve uvnitř strany.²

Hitler neztělesňoval jen určitý omezený, institucionálně určitelný úřad, nýbrž byl jediným reprezentantem národa ve všech oblastech politického a sociálního života. Tedy vůdcovský princip nebyl jen státoprávní zásadou organizačního uspořádání státu, ale měl se stát také životním principem německého národa.

Vůdcovský stát byl zcela založen na osobě Hitlera. Bez něj by tento stát neměl ani institucionální kontinuitu, ani sílu spojenou s tradicí. Na rozdíl od komunistické diktatury, která je rovněž ovlivněna kultem osobnosti a vládou jednoho muže, „stojí a padá“ národně socialistický totalitarismus s Vůdcem a vůdcovským principem.³

Prvním právním předpisem ve kterém byl vyjádřen vůdcovský princip, byl zákon k odstranění bídy lidu a říše z 24.března 1933 (RGBl.I S.141) známý jako tzv. „zmocňovací zákon“ (*Ermächtigungsgesetz*),

který Adolfu Hitlerovi jako Vůdci a říšskému kancléři priznal pravomoci diktátora. Následovala dalekosáhlá reforma zemského a obecního zřízení, byla odstraněna samospráva v zemích, jejíž rozhodovací tělesa byla nahrazena rozhodnutím Vůdce.

Vůdcovský princip byl založen na premise, že lid má potvrdit pouze jednoho „nejvyššího Vůdce“ a všichni ostatní vůdci na nižších úrovních hierarchie jsou vždy jmenováni vůdcem na vyšší úrovni a jsou mu plně podřízeni. Prosazení vůdcovského principu mohlo navázat na specifické německé tradice z germánského období a ze středověku a proto byl vůdcovský princip považován i za důsledné splnění požadavku, který vyžadoval „duch doby“, což bylo znovuvzkříšení monarchie, jejíž návrat požadovali němečtí nacionalové a jim podobné skupiny.⁴ Také i po zhroucení monarchického vrchnostenského státu působily i nadále v prezidentském systému Výmarské republiky různé formy mládežnických a obraných spolků s rozšířeným antidemokratickým myšlením, s představami o byrokratické hierarchii a obraně Říše. Především krize z let 1923 a 1930 daly podnět k volání po silném muži, ve kterém by také ožily starší představy o „zachránci a spasiteli“ pro krizové časy. Moderní forma ideje „Vůdce“ byla spojením autoritářských a militaristických myšlenek podporovaných masovou propagandou a soustředěných na osobu jednoho charismatického Vůdce.⁵ Proto byl „Vůdce“ a jím reprezentovaná státní moc a s tímto spojené odstranění politického pluralismu nahrazeného vládou jedné strany přivítáni s nadšením u převažující části německého národa, ale hlavně ve vedoucích skupinách v hospodářství, justici, armádě a ve státní správě.

Tento princip neuznával žádné právní či morální

* Mgr. et Bc. Jaromír Tauchen, LL.M. Eur. Int., interní doktorand na Katedře dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy Univerzity, Brno

¹ BEDÜRFTIG, F.: Třetí říše a druhá světová válka. Přeložil Petr Dvořáček. Praha: Prostor, 2004, s. 550.

² V tomto znaku se odlišuje ideologie národního socialismu od např. italského fašismu, neboť fašismus nezná absolutního Vůdce, nýbrž kolektivní vedoucí či poradní orgány.

³ JESERICH, K., POHL, H., UNRUH, G.CH. a kol.: Deutsche Verwaltungsgeschichte. Band 4. Das Reich als Republik und in der Zeit des Nationalsozialismus. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1985, s. 656.

⁴ MAJER, D.: Grundlagen des nationalsozialistischen Rechtssystems. Stuttgart: Verlag W.Kohlhammer. 1987, s. 77.

⁵ K pojmu „Vůdce“ a „vedení“ blíže: RÜCKERT, J., WILLOWEIT, D. Die deutsche Rechtsgeschichte in der NS-Zeit. Tübingen: J.C.B.Mohr, 1995, s. 56.

překážky a odstranil tak všechny „výdobytky“ moderního právního státu od doby osvícenství a tak se evropský průmyslový stát 20. století zaujímající vedoucí pozice ve vědě, hospodářství, kultuře a umění vrátil k praktikám barbarských antických despocií.

Vůdcovský princip odmítal jakékoliv právo na omezení rozhodovací pravomoci Vůdce spolurozhodováním lidu či lidem volených orgánů. Účast občanů byla možná pouze následně aklamací (lidovým hlasováním) o již uskutečněných rozhodnutích. Při lidových hlasováních nešlo o legitimaci Vůdce rozhodnutí, ale o vyjádření vztahu důvěry mezi Vůdcem a národem. Vůdcovský princip se stal tak uskutečněním požadavku „nehlasujeme, radíme se“. ⁶ Bylo rozlišováno na jedné straně mezi „subjektivním přesvědčením národa“, což představovalo vůli žijících příslušníků národa a na straně druhé mezi „objektivní vůli národa“, což byla objektivní autonomní vůle jevu „národ“. Samozřejmě, že bylo žádoucí, aby si oba dva tyto jevy vzájemně odpovídaly, ale ve skutečnosti to nebylo nutností, protože objektivní vůle národa je odrazem čisté a nefalšované vůle Vůdce. Přesvědčení národa a Vůdce vůle se mohou tedy rozcházet, i když většina národa může vládu Vůdce považovat za tyranii. Dokud se národ od svého Vůdce neosvobodí je jeho vláda legitimní. Proto také Vůdci ve jménu pravé vůle národa, kterou sám ztělesňuje, náleží právo na odpor proti jeho národu v případě, že se národ postaví proti objektivním cílům národního společenství. ⁷

Vůdcova moc byla dalekosáhlá, věčně a časově neomezená, Vůdce se nemusel ze svého jednání nikomu zodpovídat a nebyl omezen žádnými právními normami a sám byl považován „za nositele nejvyšší suverenity ve velkoněmecké Říši a za jediný zdroj veškerého práva“. ⁸ Podle národně socialistické právní vědy byl Vůdce zodpovědný pouze svému svědomí a byl chápán jako „exekutor“ vůle národa. ⁹ Nejen že Vůdce nebyl vázán žádnými podmínkami, ale k udržení jeho moci byl oprávněn využít jak právní tak i všechny dostupné faktické prostředky odporující zákonům. Použití násilí nebylo jevem uplatňovaným pouze ve výjimečných situacích, ale stalo se jedním z běžných prostředků používaným národními socialisty ihned po uchopení moci 30. ledna 1933. Vraždy a mučení patřily mezi legitimní prostředky nového režimu a násilí a teror vykonávaný SA, SS a tajnou státní policií (Gestapem) se staly

účinným politickým prostředkem, kterým byli lidé nejvíce ovlivněni a zastrášeni.

2. VŮDCOVSKÝ PRINCIP V NÁRODNĚ SOCIALISTICKÉ IDEOLOGII

Hitler požadoval, aby v jeho osobě byla ztělesněna úplná jednota národa, která nepřipouštěla jakoukoliv opozici či nejmenší kritiku. Vůdcovský princip byl založen na premise, že národ je v zásadě nevhodný k tomu, aby si sám vládl. Na místo národa nastupuje Vůdce, jehož vůle je „jediná správná“. Podle svého uvážení přenáší část své moci na jiné osoby, které jsou mu bezpodmínečně podřízeni. V kteroukoliv dobu disponuje oprávněním dávat rozkazy, které jsou v hierarchii moci vykonávány směrem „dolů“. Zároveň je vytvořen systém nadřízenosti a podřízenosti s „Vůdcem“ na vrcholu. ¹⁰

Vůdcovský princip nebyl vystaven na žádném formálním základu, což znamenalo i podstatné ulehčení jeho prosazení uvnitř státu a strany. Právně nebyl vůdcovský princip definován ani v programu NSDAP z roku 1920 ani v právních předpisech z roku 1933, na základě kterých byla národními socialisty převzata a usurpována moc. Definice či právní vymezení pojmu vůdcovský princip ¹¹ je tak nutno spíše hledat a dovozovat z jednotlivých právních aktů vydanými národními socialisty a z programových projevů národně socialistických vůdců. Neexistence zákonného a programového základu vůdcovského principu byla záměrem, neboť nacistický režim měl tak „volné ruce“ při prosazení tohoto principu podle vlastních představ. ¹²

Vůdcovský princip byl prohlášen za protipól nefungujícího pluralitního parlamentarismu Výmarské republiky a byl považován za „lék“ na politickou krizi, která se projevila ke konci 20. let. Právě skutečnost, že národní socialisté odmítali politický systém Výmarské republiky a požadovali prosazení vůdcovského principu a osoby silného Vůdce do vedení státu, působila velmi silně a atraktivně na lidové masy s tím, že národ věřil ve svého Vůdce, který splní jejich očekávání, opět sjednotí národ a vyvede zemi z hospodářské nouze. Došlo tak ke zrodu vůdcovského kultu, kdy Hitler byl považován za vykonavatele historické vůle národa ¹³ a byl uctíván jako ideál či modla a měl se proměnit

⁶ BEDÜRFTIG, F.: Třetí říše a druhá světová válka. Přeložil Petr Dvořáček. Praha: Prostor, 2004, s. 550.

⁷ HEMPER, W.: Die nationalistische Staatsauffassung in der Rechtsprechung des Preußischen Oberverwaltungsgerichts. Berlin: Duncker & Humboldt, 1974, s. 58.

⁸ MAJER, D.: Grundlagen des nationalsozialistischen Rechtssystems. Stuttgart: Verlag W.Kohlhammer, 1987, s. 84.

⁹ NUNWEILER, A.: Das Bild der deutschen Rechtsvergangenheit und seine Aktualisierung „im Dritten Reich“. Baden - Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1996, s. 270.

¹⁰ „Ti co jsou sami utlačováni, se stávají utlačovateli“.

¹¹ Nejdříve se v dobové literatuře objevuje pojem vůdcovský princip, ale později v rámci snah o vytlačení cizích slov z německého jazyka byl označován jako „vůdcovská zásada“.

¹² MAJER, D.: Grundlagen des nationalsozialistischen Rechtssystems. Stuttgart: Verlag W.Kohlhammer, 1987, s. 85.

¹³ STOLLEIS, M., SIMON, D.: Rechtsgeschichte im Nationalsozialismus. Tübingen: J.C.B.Mohr, 1989, s. 28.

v „mesiáše“ a „spasitele“ německého národa. Hitler se často ve svých projevech odvolával na prozřetelnost a na Boha, což ho mělo uchránit od možné kritiky. Zároveň účelem bylo udělat ze svých příznivců fanatické souvěrce, čemuž po uchopení moci podstatně přispěla nacistická propaganda, která propagovala Vůdcovu neomylnost, vzývala Hitlera jako největšího vojevůdce všech dob, zvětčovala Vůdcova slova do podob všudypřítomných sloganů a prezentovala jeho knihu *Mein Kampf* jako bibli všech Němců. Vůdcovský kult šel až tak daleko, že na konci války nebyl podle obyvatel za neúspěchy viněn Vůdce, nýbrž spíše okolnosti a lidé, kterými se Vůdce obklopil, v žádném případě nebyly na vině Vůdcovy „ušlechtilé záměry.“¹⁴

3. VŮDCOVA MOC

Jak již bylo výše uvedeno, reálná vláda Adolfa Hitlera byla založena a vycházela z „vyššího zákona“ (duch národa, vůle národa...), který mohl německému národu zprostředkovat pouze Vůdce a také pouze on byl oprávněn k autentické interpretaci vůle německého národa.¹⁵ Z důvodu, že německý národ byl tedy považován za vlastní politickou veličinu a Vůdce za vykonavatele její vůle, stává se tak nositelem veškeré státní moci Vůdce a ne neosobní korporace kterou je stát.¹⁶ Pod pojmem „Vůdcova moc“ je třeba rozumět vládní moc, která se neshoduje s pojmem „státní moc“, protože je jí nutno chápat mnohem šířeji jako nejvyšší a původní výsostnou moc v Říši, ze které je odvozena další veřejná moc ve straně a ve státě. Z tohoto vyplývá, že stát byl degradován k pouhému výkonnému orgánu Vůdce, což ve skutečnosti znamenalo úplné podřízení státu Vůdci. Hitlerova moc by se dala označit jako rozsáhlá, totální, výlučná a neomezená.¹⁷

Především zákonodárství bylo plně v rukách Vůdce. Ministerstva, vláda, země ani správní soudy neměly moc zvrátit jeho příkaz. Poté co Hitler sám prodloužil tzv. zmocňovací zákon, nemusely již jeho příkazy a pokyny požívat jakékoliv formy a mohly být vydávány dle jeho libosti.

4. PRONIKNUTÍ VŮDCOVSKÉHO PRINCIPU DO ORGANIZACE STÁTU

Vůdcovský princip se stal vedoucím principem jak ve straně tak i v organizaci státu, kterému bylo všechno podřízeno. Právě státní organizace doznala dalekosáhlých změn. Politický program pro zavedení vůdcovského principu a pro uskutečnění právní reformy v Říši byl načrtnut v knize *Mein Kampf* a v programu NSDAP pouze neurčitě,¹⁸ kdy byla požadována pouze silná centrální moc. Ve skutečnosti však národním socialistům nešlo o posílení státní správy, ale o její oslabení.¹⁹ V první etapě šlo o rozbití samostatnosti zemí a obcí a o centralizaci. Druhým krokem bylo přenesení některých funkcí státu na NSDAP a některé její organizace, čímž došlo opět k jeho oslabení. Cesta k jednotnému centrálnímu státu se uskutečnila ve třech stupních: postupné posilování moci výkonné za pomoci přiznání zákonodárného práva, likvidace právního státu zavedením vlády „jedné strany“ a prosazením vůdcovského principu ve státní správě. Vůdcovský princip byl zaveden v prvních letech „Třetí říše“ zejména vydáním právních předpisů, kterými bylo provedeno tzv. „zgleichschaltování“ zemí a obcí. Vydání těchto zákonů²⁰ předcházelo ale násilné uchopení moci, kdy říšský ministr vnitra výrazně zasáhl do správy zemí vysláním státních komisařů, kteří sesadili zemské vlády nebo je donutili k demisi a poté usurpovali jejich pravomoci. Formální záminka byl § 2 a 3 nařízení říšského prezidenta k ochraně národa a státu (*nazývavé jako Reichstagsbrandverordnung*) z 28. února 1933 (RGBl. I S.83) podle kterých: „pokud v některé zemi nebyla uskutečněna nutná opatření pro znovuoživení veřejného pořádku a veřejné bezpečnosti, může říšská vláda přechodně převzít oprávnění nejvyšších zemských úřadů a úřady zemí a obcí jsou povinny uposlechnout nařízení říšské vlády“.

Národní socialisté však nedodrželi podmínku pouze přechodného převzetí moci a odebrali zemským vládám moc natrvalo. Dalším krokem bylo provedení reorganizace všech správních úřadů podle vůdcovského principu. Předsedové všech zastupitelských orgánů ne-

¹⁴ BEDÜRFTIG, F.: Třetí říše a druhá světová válka. Přeložil Petr Dvořáček. Praha: Prostor, 2004, s. 548.

¹⁵ SÄCKER, F.J. a kol.: Recht und Rechtslehre im Nationalsozialismus. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1992, s. 85.

¹⁶ HEMPER, W.: Die nationalistische Staatsauffassung in der Rechtssprechung des Preußischen Oberverwaltungsgerichts. Berlin: Duncker & Humboldt, 1974, s. 58.

¹⁷ Hitler se považoval za reprezentanta národa, ochránce světového názoru, ochránce Říše, prvního zákonodárce v Říši, ale především byl oslavován jako „ochránce národa“.

¹⁸ Bod 25 programu NSDAP z 24. února 1920: „Pro splnění všech těchto požadavků požadujeme: vytvoření silné centrální moci Říše, bezpodmínečnou autoritu politického ústředního parlamentu nad celou Říší a jejími organizacemi obecně“.

¹⁹ MAJER, D.: Grundlagen des nationalsozialistischen Rechtssystems. Stuttgart: Verlag W.Kohlhammer, 1987, s. 96.

²⁰ Jedná se o první zákon o „zgleichschaltování“ zemí s Říší z 31. března 1933 (RGBl. I S.153) a o druhý zákon o „zgleichschaltování“ ze 7. dubna 1933 (RGBl. I S.173).

byli již voleni příslušnými kolektivními orgány, ale byli dosazeni nejvyššími orgány. V obcích došlo ke zrušení samosprávných orgánů a na jejich místo byli dosazeni tzv. radové obce (*Gemeinderat*) přímo jmenované NSDAP, kteří ale plnili pouze již poradní funkci. Na úrovni zemí byly ustaveny nejprve nové zemské sněmy podle výsledku voleb do Říšského sněmu z 5. března 1933, ale na počátku roku 1934 byly opět rozpuštěny. V jednotlivých zemích došlo k ustavení tzv. říšských místodržících (*Reichsstatthalter*) jako zástupců Vůdce, kteří měli za úkol převzít dozor nad zemskými vládami a kontrolovat jakým způsobem byly plněny pokyny Vůdce.²¹

Národní socialisté se snažili o omezení moci státních úřadů a o přenesení jejich pravomoci na NSDAP a její složky. K uskutečnění tohoto cíle byl vybudován široký stranický aparát, který byl personálně propojen se státními orgány „Třetí Říše“, což zajišťovalo neustálou kontrolu a vliv strany nad státem.²² K těmto stranickým úřadům, které konkurovaly např. ministerstvu zahraničí, náležely „zahraničně politický úřad NSDAP“ či „pracoviště Rosenberg“ jako zahraniční organizace NSDAP.

Dále byly zřízeny zvláštní úřady, které vykonávaly funkce státu, ale nebyly státními úřady a podléhaly bezprostředně přímo Vůdci. Nespádaly tak do působnosti žádného ze státních orgánů a naopak v některých případech byly oprávněny vydávat státním orgánům příkazy. Mezi tyto zvláštní úřady, které konkurovaly státním úřadům a oslabovaly tak státní moc náležely: úřad generálního stavebního inspektora pro říšské hlavní město, úřad generálního inspektora pro německé silniční stavitelství, zmocněnec pro čtyřletý plán, generální zmocněnec pro pracovní nasazení, úřad říšského komisaře pro upevnění německví a říšští místodržitelé. Mezi masové organizace plnící kvazi-státní funkce náležely: říšská pracovní služba, Hitlerova mládež a říšská kulturní komora.²³

Jak bylo výše popsáno, skutečnost, že vedle sebe stály orgány státu, stranický aparát a zvláštní úřady, které si vzájemně konkurovaly, nutně musely vést k nepřehlednosti, k překrývání kompetencí a nakonec i k neustávajícím bojům o moc, kdy každý orgán se snažil pro sebe získat co nejvíce pravomocí.²⁴

5. PRONIKNUTÍ VŮDCOVSKÉHO PRINCIPU DO PRACOVNÍHO PRÁVA

Vůdcovský princip se neuplatnil jen v organizaci státu, ale tento způsob rozhodování se prosadil rovněž ve většině oblastí společenského života, kde posílil pozice některých mocenských skupin a nahradil tak demokratické rozhodovací struktury vzniklé jako důsledek revoluce z let 1918–1919. Jedno z prvních opatření národních socialistů bylo rozbití odborů a vytvoření Německé pracovní fronty (*Deutsche Arbeitsfront* = *DAF*) jako organizační součástí NSDAP, která zahrnovala členy zrušených odborových organizací.

Přestože NSDAP získala ve volbách v březnu 1933 43,9% hlasů, tak národně socialistická organizace NSBO (*NS-Betriebzellenorganisation*) sdružující jednotlivé „podnikové buňky pracovní aktivity“ v tom samém měsíci obdržela při volbách do podnikových rad pouze 25% hlasů, což zaostávalo za očekávaním stranického vedení. Na tento neúspěch reagovalo vedení státu vydáním zákona o zástupcích podniku a hospodářských spolicích z 4. dubna 1933 (RGBl. I S.161), který umožňoval z důvodu ochrany veřejného pořádku a bezpečnosti zemským úřadům pozastavit volby do podnikových rad.²⁵ Zaměstnavatel mohl propustit svého zaměstnance v případě podezření, že má nepřátelský vztah ke státu.²⁶ Toto byl první krok k právnímu postavení majitele podniku jako „vůdce podniku“, tzn. majitel podniku se stal výkonným orgánem národně socialistické politiky v závodech.

Zákon o komisařích práce z 19. května 1933 (RGBl. I S.285) odstranil autonomii vůle mezi zaměstnanci a zaměstnavateli při uzavírání kolektivních smluv a tuto oblast podřídil říšské vládě. Na základě návrhu zemských vlád jmenoval kancléř tzv. komisaře práce (*Treuhänder der Arbeit*), kteří určovali namísto organizací zaměstnanců a zaměstnatelů podmínky pro uzavírání pracovních smluv a starali se o udržení pracovního smíru mezi zaměstnanci a zaměstnavateli.²⁷ Rovněž se změnila povaha kolektivních smluv, neboť ty již nebyly považovány za soukromá ujednání, ale tím, že byly vydávány komisařem práce, tedy státním orgánem, se staly „státním“ právem.

²¹ KLAGGES, D., STOLL, F.: So ward das Reich. Frankfurt am Main: Verlag Moritz Diesterweg, 1943, s. 193.

²² HIRSCH, M. a kol.: Recht, Verwaltung und Justiz im Nationalsozialismus. 2. vydání. Baden – Baden: Nomos Verlag, 1997, s. 154.

²³ MAJER, D.: Grundlagen des nationalsozialistischen Rechtssystems. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1987, s. 99.

²⁴ JESERICH, K., POHL, H., UNRUH, G.CH. a kol.: Deutsche Verwaltungsgeschichte. Band 4. Das Reich als Republik und in der Zeit des Nationalsozialismus. Stuttgart: Deutsche Verlagsanstalt, 1985, s. 703.

²⁵ HIRSCH, M. a kol.: Recht, Verwaltung und Justiz im Nationalsozialismus. 2. vydání. Baden – Baden: Nomos Verlag, 1997, s. 194.

²⁶ Zároveň bylo zrušeno právo zaměstnance zakotvené v § 84 zákona o podnikových radách, že v případě jeho propuštění se může obrátit na podnikovou radu.

²⁷ HATTENHAUER, H.: Die geistesgeschichtlichen Grundlagen des deutschen Rechts. 4. vydání. Heidelberg: C.F.Müller, 1996, s. 316.

Zásadní reformu pracovního práva ve Třetí říši přineslo vydání zákona o pracovním pořádku z 20. ledna 1934 (RGBl.I S.45), kterým byl zakotven vůdcovský princip do veškeré organizace pracovních vztahů v podniku. Na základě § 1 byl podnikatel prohlášen „vůdcem podniku“ a společně se zaměstnanci měl podporovat a plnit funkce podniku, což znamenalo přispívat k obecnému užítku národa a státu. Tento zákon zrušil podnikové rady a na místo nich byli ustanoveni u závodů s minimálně 20 zaměstnanci důvěrníci z řad zaměstnanců, kteří působili jako poradní orgán vůdce podniku (§ 5). Činnost komisaře práce byla původně zamýšlena pouze jako přechodná instituce do vytvoření nového sociálního uspořádání, ale zákon o pracovním pořádku zakotvil tuto instituci v pracovním právu natrvalo.

6. PRONIKNUTÍ VŮDCOVSKÉHO PRINCIPU DO HOSPODÁŘSTVÍ

Další oblastí, kde došlo k uplatnění vůdcovského principu se stalo hospodářství. Vydáním zákona o nucených kartelech z 15. července 1933 (RGBl.I S.488) jakožto prováděcího nařízení k tomuto zákonu si říšská vláda zajistila mocný nástroj k řízení hospodářství. Podle § 1 byl říšský ministr hospodářství zmocněn k účelu regulace trhu sloučit hospodářské podniky a vykonávat nad nimi dohled. Rovněž mohl nařídit v případě potřeby v určitých oblastech hospodářství a k zajištění všeobecného blaha, zřízení nových podniků, rozšíření stávajících či zvýšení jejich výkonnosti. Na náhradu škody, která vznikla majiteli podniku na základě provedení opatření podle tohoto zákona, nevznikl nárok. Jednal-li by někdo proti těmto opatřením, hrozilo by mu odsouzení k peněžitému trestu kartelovým soudem.²⁸

Další zásah státu do hospodářství se projevil v řemeslné oblasti, když byl vydán zákon o předběžné struktuře německého řemesla z 29. listopadu 1934 (RGBl.I S.1200). Říšští ministři hospodářství a práce byli zmocněni, aby zřídili jednotnou organizaci s povinným členstvím založenou na vůdcovském principu. Touto organizací bylo „řemeslnické sdružení“ jako místní společenství všech řemeslníků zapsaných v řemeslnickém registru.

Na stranickém sjezdu v roce 1936 vyhlásil Hitler tzv. čtyřletý plán, jehož uskutečnění vyžadovalo provedení dalších zásahů do německého hospodářství. Na

základě nařízení k provedení čtyřletého plánu z 18. října 1936 (RGBl.I S.887) byl Hermann Göring pověřen jeho provedením a měl oprávnění vydávat právní předpisy a kdykoliv podle svého uvážení dávat pokyny všem státním i stranickým orgánům. 29. října 1936 byl vydán zákon k provedení čtyřletého plánu (RGBl.I S.927), na základě kterého Vůdcem jmenovaný říšský komisař dohlížel na tvorbu cen u zboží a služeb a mohl také cenu sám stanovit.

7. PRONIKNUTÍ VŮDCOVSKÉHO PRINCIPU DO SOUDNICTVÍ

Soudnictví bývá v právním státě tradičně považováno za nezávislou součást státní moci. Po uchopení moci národními socialisty však justice nezůstala stranou provedených dalekosáhlých reforem. Prvním krokem bylo uskutečnění reformy soudní organizace. Poté následovalo zavedení vůdcovského principu i do soudního řízení samotného,²⁹ kdy byl zrušen kolegiální princip při hlasování v soudním senátu a zároveň došlo k výraznému posílení pravomocí předsedajícího soudce. V trestním řízení byla podstatně omezena práva obžalovaného a jeho obhájce, zatímco pravomoci státního zástupce byly výrazně rozšířeny, kdy státní zástupce mohl podat nové druhy žalob a opravných prostředků.³⁰

Co se týče právního základu soudcovské činnosti, byl soudce stále vázán a podřízen zákonu. Ke změně došlo však v pojetí interpretace právních předpisů soudcem. Výklad práva měl být podřízen národně socialistické ideologii.³¹ Protože tato ideologie byla určována Vůdcem, byl tedy soudce vlastně vázán na „Vůdce vůli“, která byla zpravidla vyjádřena v „psaných“ zákonech. Byla-li by vyjádřena „vůle Vůdce“ jiným způsobem např. nařízením, vyhláškou, politickými nebo programovými vyjádřeními nebo připouštěl-li zákon více možných výkladů, byl soudce povinen v konkrétním případě rozhodnout tak, „jak by tento případ rozhodl sám Vůdce“.³² Tak například program NSDAP byl prohlášen za závazný pro „právní myšlení ve Třetí říši“ ale ne jako „formální“ zákon, nýbrž jako projev tvůrčí vůle Vůdce.³³ Z výše uvedeného vyplývá, že soudce byl nezávislý, nesměl od nikoho přijímat žádné příkazy, formálně byl stále vázán na zákon, ale zároveň byl podřízen hodnotám „národního společenství“ a vůdcovskému principu.³⁴ Pokud to národně socialistická ideologie vyžadovala,

²⁸ HIRSCH, M. a kol.: *Recht, Verwaltung und Justiz im Nationalsozialismus*. 2. vydání. Baden – Baden: Nomos Verlag, 1997, s. 211.

²⁹ HIRSCH, M. a kol.: *Recht, Verwaltung und Justiz im Nationalsozialismus*. 2. vydání. Baden – Baden: Nomos Verlag, 1997, s. 169.

³⁰ DREIER, R., SELLEERT, W.: *Recht und Justiz im Dritten Reich*. Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989, s. 138.

³¹ SÄCKER, F. J. a kol.: *Recht und Rechtslehre im Nationalsozialismus*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft, 1992, s. 23.

³² Tento princip vyjádřil poprvé předseda Lidového soudu Roland Freisler v nástupním dopise z 15. října 1942 určeném Hitlerovi, blíže: Sophie Scholl und ihr Richter Roland Freisler. [citováno 28. února 2007]. Dostupný z: <http://ssg-itzehoe.de/sophie-scholl/freisler.html>.

³³ EISENHARDT, U.: *Deutsche Rechtsgeschichte*. 4. vydání. Mnichov: C.H.Beck, 2004, s. 449.

³⁴ MAJER, D.: *Grundlagen des nationalsozialistischen Rechtssystems*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer, 1987, s. 101.

musel v nouzovém případě rozhodnout proti znění zákona (*contra legem*). Soudce se stal tedy nástrojem v rukou politiky, kdy formálně nemohl být vázán žádnými příkazy (oproti státním úředníkům), prakticky na něj byl ale vyvíjen tlak a byl ovlivňován na soudcovských poradách, školeních či v nejrůznějších doporučeních zaslaných ministerstvem spravedlnosti jednotlivým soudům.

Hitler byl také „nejvyšší vlastník soudní pravomoci národa“. Stejně tak jako úředníci, museli i soudci Hitlerovi přísahat osobní věrnost. Každý soudce mohl být na základě Hitlerova rozhodnutí propuštěn, pokud vynášel příliš mírné rozsudky nebo pokud tyto rozsudky nebyly v národně socialistickém smyslu či zájmu.³⁵

8. ZÁVĚR

Vůdcovský princip, který byl považován za „základní zákon“ národně socialistické ideologie se neprosadil jen ve státním aparátu Třetí říše, nýbrž zasahoval

do všech právních odvětví a společenských vztahů. Byl protikladem demokratického principu, podle kterého pochází výběr a legitimace moci politických vůdců „zdola“. Organizační princip s Adolfem Hitlerem jako nejvyšším vůdcem na vrcholu pyramidy mocenské hierarchie se prosadil v průběhu procesu uchopení moci a „zglajchšaltování“ ve všech státních i nestátních organizacích. Základní myšlenka vůdcovského principu byla: „zodpovědnost směrem nahoru, autorita směrem dolů“. Toto vedlo ke slepé poslušnosti a bezpodmínečné poslušnosti vůči příkazům Vůdce („*Vůdce rozkáže a my ho následujeme*“). Vůdcova moc byla výlučná a ničím neomezená, vztahující se na všechny oblasti lidského života.

Tím, že byl akceptován a uznán vůdcovský princip, zřekli se Němci fakticky všech svých občanských práv. Požadavek zavedení vůdcovského principu do rozhodování ve státě je dnes typický pro programy krajně pravicových stran a skupin a je všeobecně považován jako charakteristický znak antidemokratického smýšlení.

³⁵ Toto Hitlerovo oprávnění bylo nejprve schváleno Říšským sněmem v roce 1934, poté ještě jednou v dubnu 1942.